

การศึกษางานวิจัยในประเทศจีนเกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรจีน ในการรักษาซิสต์เต้านม

Traditional Chinese Medicine for the Treatment of Breast Cyst: A Review of Research Studies in China

สุทธาสินี สายาวดี¹, ปิติชา อมริต¹, ศลิษา เจริญสุข²

¹สาขาการแพทย์แผนจีน ประจำคณะการแพทย์แผนจีน วิทยาลัยนครราชสีมา นครราชสีมา 30000

²คณะบริหารธุรกิจ วิทยาลัยนครราชสีมา นครราชสีมา 30000

Suthasinee sayawadee¹, Peeticha amrit¹, Salisa chareonsuk²

¹Division of Traditional Chinese Medicine, Faculty Traditional Chinese Medicine,
Nakhonratchasima College, Nakhonratchasima 30000

²Faculty Business Administration, Nakhonratchasima College, Nakhonratchasima 30000

*Email : suni_zhongyi@hotmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้สำหรับการรักษาซิสต์เต้านมในประเทศไทย และเพื่อเป็นการเพิ่มทางเลือกในการรักษาโรคแขนงหนึ่งให้แก่ผู้ป่วย ซิสต์เต้านมมักพบในผู้ป่วยเพศหญิงอายุระหว่าง 35 – 50 ปี อัตราการเกิดโรคในสังคมเมืองมีมากกว่าสังคมชนบท ชุมชนที่อาศัยในเขตเศรษฐกิจมีสภาวะการแข่งขันสูง การศึกษาสูง ประจำเดือนมาเร็วกว่าปกติ ภาวะมีบุตรยาก ตั้งครรภ์แรกตอนอายุน้อย ไม่เคยให้นมบุตร และวัยหมดประจำเดือนช้ากว่าปกติ จะมีอัตราเสี่ยงของการเกิดโรคสูงกว่าบุคคลทั่วไป บทความนี้ ศึกษาจากงานวิจัยในประเทศจีนเกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรจีนรักษาซิสต์เต้านมเป็นหลัก โดยมีการอธิบายถึงกลไกการเกิดโรคและการจำแนกโรคตามศาสตร์การแพทย์แผนจีนร่วมด้วย จากผลของการศึกษางานวิจัยในประเทศจีน พบว่า หลังการรับประทานยาสมุนไพรจีนในการรักษาซิสต์เต้านมนั้นได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง

คำสำคัญ : แพทย์แผนจีน ซิสต์เต้านม ยาสมุนไพรจีน

Abstract

The purpose of this study was to analyze the treatment of breast cysts in Thailand and to look at alternative ways to treat the condition. Usually breast cysts occur between the age of 35 and 50 years. The incidence is higher in urban than rural areas and affects people who live in economic zones, highly competitive, have higher education, early onset of menstruation, infertility, older age pregnant, lack of breastfeeding and late menopause. This article reviews research studies in China on using Chinese medicine for the treatment of breast cysts. The study provides explanation about the mechanisms and the classification of breast cyst by Traditional Chinese Medicine theory. According to the research in China using Chinese medicine for the treatment of breast cysts is very effective.

Keywords : Traditional Chinese Medicine, breast cysts, Chinese medicine

บทนำ

ซิสต์เต้านม (乳癖) คือ โรคที่เกิดจากความผิดปกติของต่อมน้ำนม โดยมีการก่อกวนของถุงน้ำนม เนื้อเยื่อส่วนใดส่วนหนึ่งภายในบริเวณทรวงอก ซึ่งมีลักษณะคล้ายถุงหรือเม็ดแคปซูล⁽¹⁾ ถุงน้ำนี้จัดอยู่ในประเภทก้อนชนิดดีที่ไม่อักเสบและไม่เป็นเนื้อร้าย โดยมีเอกลักษณ์เฉพาะโรค คือ บริเวณเต้านมข้างเดียว หรือสองข้างมีอาการเจ็บปวดและคลำพบก้อนโดยที่ความเจ็บและก้อนดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับรอบเดือนหรือความเปลี่ยนแปลงทางสภาพอารมณ์ สืบเนื่องจากอิทธิพลของช่วงวัยก่อนและหลังหมดประจำเดือน โดยส่วนใหญ่จะพบในเพศหญิง ช่วงอายุประมาณ 35 – 50 ปี เนื่องจากอยู่ในภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงของฮอร์โมนในร่างกายอย่างมาก จึงส่งผลถึงโครงสร้างและท่อลำเลียงในทรวงอก⁽²⁾ โดยก้อนที่คลำพบอาจมีขนาดและรูปร่างไม่แน่นอน ขอบเขตของก้อนจะชัดเจน ไม่มีลักษณะเป็นก้อนแข็ง และตัวก้อนเรียบกลมสามารถกลิ้งไปมาได้ โดยอัตราการเกิดโรคคิดเป็นร้อยละ 75 ของโรคที่เกี่ยวข้องกับทรวงอก ซึ่งจัดเป็นโรคที่พบบ่อยที่สุดทางคลินิกของโรคทรวงอก

ตามศาสตร์แพทย์แผนปัจจุบันหากพบว่าเป็นซิสต์เต้านม โดยผ่านการตรวจผลอัลตราซาวด์หรือจากการเจาะตรวจแล้ว หากก้อนซิสต์สามารถยุบตัวลงเองได้ จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ไม่ใช่มะเร็งและไม่จำเป็นต้องผ่าตัด แต่หากผู้ป่วยมีอาการเจ็บปวดหรือก้อนซิสต์มีขนาดใหญ่มาก เบื้องต้นอาจทำการรักษาโดยการเจาะเอาน้ำด้านในออก หลังจากเจาะเอาน้ำออกแล้ว หากผู้ป่วยยังมีอาการเจ็บปวดอยู่แพทย์จะแนะนำให้ทำการรักษาโดยการผ่าตัดต่อไป โดยพบว่าหลังการผ่าตัดซิสต์ออกแล้วผู้ป่วยมีโอกาสกลับมาเป็นซิสต์ได้ใหม่

หากมีปัจจัยอื่น ๆ มากกระตุ้น ดังนั้นการรักษาผู้ป่วยเพื่อให้ได้ประสิทธิภาพสูงสุด นอกจากการรักษาด้วยวิธีทางการแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว การใช้สมุนไพรจีนจึงเป็นอีกทางเลือกอีกแขนงหนึ่ง ซึ่งจะสามารถรักษาและบรรเทาอาการเจ็บปวดของผู้ป่วยชีสต์เต้านมได้อย่างดี จากการศึกษางานวิจัยในประเทศจีน พบว่าสมุนไพรจีนหลายชนิดสามารถใช้ในการรักษาชีสต์เต้านมได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การรักษาด้วยการใช้สมุนไพรจีนอาจยังไม่เป็นที่แพร่หลายในประเทศไทย ทั้งยังไม่มีงานวิจัยที่ให้ความรู้และข้อมูลที่ชัดเจนแก่ประชาชน บทความนี้จึงกล่าวถึงงานวิจัยในประเทศจีนที่เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรจีนในการรักษาชีสต์เต้านม เพื่อนำความรู้ที่ได้ศึกษานั้นมาเผยแพร่และประยุกต์ใช้สำหรับการรักษาชีสต์เต้านมในประเทศไทยต่อไป

วิธีการศึกษา

ทำการศึกษาข้อมูลงานวิจัย (documentary research) จากเว็บไซต์ cnki (China National Knowledge Infrastructure) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมข้อมูลความรู้ด้านการศึกษาทั้งหมดของประเทศจีน โดยระบุคำค้นหา การใช้ยาสมุนไพรจีนรักษาชีสต์เต้านม คัดเลือกบทความจากปี ค.ศ. 2008-2018 ที่มีจำนวนผู้ป่วยชีสต์เต้านมจำนวน 40 รายขึ้นไป อายุระหว่าง 20-56 ปี ผู้ป่วยเป็นเพศหญิงทั้งหมด ระยะการเป็นโรคตั้งแต่ 3 เดือน -12 ปี และไม่มีโรคหัวใจ ตับ ไต หรือโรคเกี่ยวกับระบบเลือด ฮอร์โมนร่วมด้วย โดยใช้วิธีการรักษาหลัก คือ การใช้ยาสมุนไพรจีนเพียงอย่างเดียว หรือหากมีการเปรียบเทียบการรักษาสองกลุ่ม อีกกลุ่มใช้ยาแผนปัจจุบันในการรักษาเพียงอย่างเดียว โดยใช้เกณฑ์วัดผลหลังการรักษาตามแบบประเมินมาตรฐานประสิทธิผลการรักษาของการประชุมวิชาการแพทย์แผนจีนในหัวข้อโรคทางเต้านม ปี ค.ศ. 2002 (2002年中华中医外科学会乳腺病专题组制定的疗效评定标准判断) โดยบทความทั้งหมดนั้นเป็นบทความวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารแพทย์จีนต่าง ๆ ของประเทศจีนแล้ว จากนั้นนำบทความที่ได้มาสรุปผลการรักษาและทำการแปลภาษาต่อไป

อาการแสดงทางคลินิก⁽³⁾

ผู้ป่วยจะมีอาการเจ็บปวดบริเวณเต้านมแบบปวดตึงเป็นหลัก บางครั้งอาจมีอาการเจ็บแบบรู้สึกเหมือนโดนเข็มทิ่มหรือถูกดิ่งรั้ง โดยความเจ็บปวดจะมีความสัมพันธ์กับช่วงก่อนและหลังมีรอบเดือน โดยก่อนมีรอบเดือนอาการปวดจะชัดเจนมาก และทุเลาลงเมื่อหมดรอบเดือน บางครั้งอาการเจ็บปวดจะแปรผันตามสภาพอารมณ์ที่ขึ้นลง โดยระดับความเจ็บปวดมีน้อยแล้วแต่บุคคล ผู้ป่วยบางรายอาจมีอาการปวดมากจนห้ามสัมผัสบริเวณทรวงอก บางรายอาจมีความเจ็บปวดในขณะเดินหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ โดยอาการเจ็บปวดเต้านมจะเกิดขึ้นบริเวณที่คลำพบก้อนเป็นหลัก บางครั้งอาจลุกลามถึงชายโครงหรือบริเวณหัวไหล่หรือแผ่นหลัง ผู้ป่วยบางรายอาจมีอาการเจ็บหรือคันบริเวณหัวนม ในบางรายอาจส่งผลกระทบต่อการทำงานหรือการใช้ชีวิตประจำวัน

โดยก้อนชีสต์ที่พบบริเวณเต้านมอาจมีทั้งข้างเดียวหรือสองข้าง โดยส่วนใหญ่จะคลำพบก้อนในบริเวณส่วนบนและเยื้องไปด้านนอกของเต้านม ตัวก้อนที่พบมีลักษณะแข็งปานกลาง ผิวรอบบริเวณเต้านมเรียบเนียน ตัวก้อนสามารถกลิ้งไปมาได้ โดยส่วนใหญ่จะพบอาการกดเจ็บร่วมด้วย ขนาดของก้อนไม่แน่นอน โดยเฉลี่ย อาจมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1-2 เซนติเมตร แต่ถ้าหากก้อนมีขนาดใหญ่ อาจโตเกิน 3 เซนติเมตรขึ้นไปได้เช่นกัน

กลไกการเกิดโรคตามศาสตร์การแพทย์แผนจีน⁽⁴⁾

ตามศาสตร์การแพทย์แผนจีนระบุว่าการเกิดชีสต์เต้านมสามารถเกิดได้จาก 3 สาเหตุหลักใหญ่ ๆ ด้วยกันดังนี้

สาเหตุที่ 1 เป็นผลมาจากสภาพอารมณ์ไม่สมปรารถนา หรือจิตใจได้รับการกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงจากสภาวะอารมณ์โกรธ นานวันเข้าจึงส่งผลกระทบทำให้การเดินพลังของเส้นลมปราณดับอุดกั้น การเดินพลังไม่สะดวกจึงไปสะสมและคั่งค้างอยู่บริเวณทรวงอก (ทางเดินของเส้นลมปราณตับผ่านบริเวณทรวงอก) เมื่อเส้นลมปราณเดินไม่สะดวก เกิดการติดขัดจึงทำให้บริเวณทรวงอกเจ็บปวด เมื่อพลังการเดินของเส้นลมปราณตับติดขัดเป็นเวลานาน เกิดการสะสมแปรเปลี่ยนเป็นความร้อน ความร้อนจึงไปเผาผลาญทำลายน้ำหล่อเลี้ยงและเกิดการข้นตัว จนเกิดเป็นเสมหะ ไปอุดกั้นทางเดินของพลัง เมื่อพลังติดขัดการไหลเวียนเลือดจึงไม่สะดวก ท้ายที่สุดก่อตัวเกิดเป็นก้อนบริเวณทรวงอก

สาเหตุที่ 2 ความอ่อนพร่องของเส้นลมปราณตับและไตซึ่งเป็นรากฐานของอวัยวะทั้งห้า ซึ่งของไตก่อกำเนิดเป็นเทียนชุย (ฮอว์โมน) เทียนชุยเป็นตัวแปรที่ทำให้เส้นลมปราณขงและเร็นทำงานสอดคล้องประสานอย่างสมดุล เส้นลมปราณขงและเร็นถ้าลงไปควบคุมด้านล่างจะเกี่ยวพันกับมดลูก ถ้าขึ้นไปควบคุมด้านบนจะเกี่ยวพันกับบริเวณทรวงอก ดังนั้น เมื่อพลังพื้นฐานก่อกำเนิดไม่เพียงพอ ส่งผลให้ชี่ของตับและไตขาดแคลน เส้นลมปราณขงและเร็นไม่สมดุล เมื่อสารจำเป็นและเลือดไม่เพียงพอ น้ำจึงไม่พอควบคุมไฟ ส่งผลให้ไฟดับลุกโชนขึ้นด้านบน ไปเผาผลาญทำลายน้ำหล่อเลี้ยง เมื่อน้ำขึ้นตัวจึงสะสมกลายเป็นเสมหะหรือเมื่อชี่ของตับเดินพลังได้ไม่สะดวก ส่งผลให้พลังติดขัดและเกิดลิ่มเลือดคั่งค้าง เมื่อเสมหะและลิ่มเลือดคั่งค้างรวมตัวกันจึงเกิดเป็นก้อนบริเวณทรวงอก

สาเหตุที่ 3 ความอ่อนพร่องเส้นลมปราณกระเพาะอาหารและม้าม อาจเกิดจากการรับประทานสารอาหารไม่เพียงพอต่อความต้องการ ภาวะเครียดสะสมเป็นเวลานานกระทบต่อความอยากอาหาร หรือภาวะอารมณ์เคร่งเครียด หงุดหงิดทำให้พลังตับไปข่มพลังม้าม เมื่อพลังม้ามเดินไม่สะดวก น้ำและความชื้นไม่ถูกลำเลียงหรือแปรเปลี่ยน จนก่อตัวเป็นเสมหะคั่งค้าง พลังคือเครื่องบรรทุกเลือด เลือดคือตัวสร้างพลัง เมื่อพลังเดินสะดวกเลือดจึงไหลเวียนคล่อง แต่หากพลังติดขัดจะส่งผลให้เกิดลิ่มเลือดคั่งค้างและไปสะสมอยู่บริเวณท่อน้ำเลี้ยงในทรวงอก ท้ายที่สุดจึงเกิดเป็นก้อนบริเวณทรวงอก

การจำแนกพิภพโรคตามศาสตร์การแพทย์แผนจีน

จากการสังเคราะห์ความรู้ด้านอายุรกรรมภายนอกตามศาสตร์การแพทย์แผนจีนที่มีมาอย่างยาวนาน ทำให้ทราบว่าการเกิดซีสต์เต้านมมีความเกี่ยวข้องกับ 3 อวัยวะหลัก คือ ตับ ม้าม และไต ทั้งนี้การเกิดโรคยังสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับเส้นลมปราณชงและเร็น โดยความไม่สมดุลของเส้นลมปราณชงและเร็นเป็นปัจจัยก่อโรคพื้นฐานที่สำคัญ โดยสามารถแบ่งเป็นพิภพโรคได้ดังต่อไปนี้⁽⁵⁾

พิภพโรคเส้นลมปราณตับอุดกั้น จะพบในหญิงวัยเจริญพันธุ์ ก่อนที่พบบริเวณเต้านมจะแน่นแต่ไม่แข็งมาก มีอาการปวดตึงหรือปวดเหมือนโดนเข็มแทง อาการปวดจะแปรผันตามสภาพอารมณ์ของผู้ป่วย อาจมีอาการปวดแน่นหน้าอกและชายโครงร่วมด้วย พื้นฐานอารมณ์ผู้ป่วยจะหงุดหงิดง่าย ชีโมโห นอนหลับยาก ฝันมาก ปากคอขม ฝ่าลิ้นบางเหลือง ชีพจรตึงลื่น หลักการรักษาพื้นฐาน คือ ผ่อนคลายเส้นลมปราณตับ และสลายก้อนเสมหะ

พิภพโรคเส้นลมปราณชงและเร็นไม่สมดุล จะพบในหญิงวัยกลางคน ผู้ป่วยจะมีอาการปวดบริเวณเต้านมมากก่อนรอบเดือนมา และจะทุเลาลงเมื่อรอบเดือนหมด อาจมีอาการปวดเมื่อยเอว ขาอ่อนแรง จิตใจไม่แจ่มใส เหนื่อยง่าย ประจำเดือนมาไม่สม่ำเสมอ และปริมาณน้อย สีของประจำเดือนแดงอ่อน หรือบางครั้งอาจประจำเดือนขาด ลิ้นซีด ฝ่าขาว ชีพจรจวมลึก หลักการรักษาพื้นฐาน คือ ปรับบำรุงสมดุลเส้นลมปราณชงและเร็น

พิภพโรคเสมหะและลิ่มเลือดคั่งค้าง จะพบในหญิงวัยกลางคน บริเวณเต้านมของผู้ป่วยมีอาการปวดตึงหรือปวดเหมือนรู้สึกโดนเข็มแทง อาจมีอาการปวดเมื่อยหนักๆ ตามร่างกายร่วมด้วย บางครั้งอาการปวดหนักมากขึ้นช่วงเวลาหัวค่ำ ประจำเดือนมีลิ่มเลือดมาก สีประจำเดือนแดงคล้ำ ลิ้นมีปานหรือจ้ำเลือด ชีพจรฝืดหรือลื่น หลักการรักษาพื้นฐาน คือ สลายเสมหะ และกระตุ้นการไหลเวียนเลือด

วิธีการรักษาโรคด้วยการรับประทานยาสมุนไพรจีน

วิธีการรักษาซีสต์เต้านมตามศาสตร์การแพทย์แผนจีนมีด้วยกันหลากหลายวิธีตามตำราที่มีการจดบันทึกตั้งแต่สมัยอดีต โดยผ่านประสบการณ์จากปราชญ์จีนหลายท่าน อาทิเช่น การฝังเข็ม การประคบยาหรือการแปะหมุดที่ใบหู แต่การรับประทานยาสมุนไพรจีนถือเป็นวิธีการรักษาที่เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งการรับประทานยาสมุนไพรจีนถือเป็นวิธีหลักของการรักษาโรคจากภายใน โดยมีผลงานวิจัยในประเทศจีนดังต่อไปนี้

ชีวโยวตง (邱幼冬)⁽⁶⁾ ใช้ยาสมุนไพรจีนรักษาผู้ป่วยซีสต์เต้านมจำนวน 86 ราย โดยแบ่งผู้ป่วยเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มละ 43 ราย กลุ่มแรกใช้ยาสมุนไพรจีนในการรักษา พิกัดโรคเส้นลมปราณตับอุดกั้น โดยจ่ายยาฉาฮู (柴胡), ตังกู่ (当归), ไปสาว (白芍), จวีเหอ (橘核), เจอเป่ย์มู่ (浙贝母),

ฉนวนกวาโหลว (全瓜蒌), เชื้อคั่วว (夏枯草), ถาวเหริน (桃仁), หงฮวา (红花), เชียงฟู (香附), ต้นเฉิน (丹参), ฝ่าป๋นเซีย (法半夏), ขวนเลี่ยนจี (川楝子), พักัดโรคเส้นลมปราณขงและเร็นไม่สมดุล โดยจ่ายยาสุตี้หวง (熟地黄), โก้วฉีจี (枸杞子), ซานหญู่โรว (山萸肉), ซานเย้า (山药), ทุซือจี (菟丝子), ลู่เจียวเจียว (鹿角胶), เชื้อคั่วว (夏枯草), ไท่เจ้า (海藻), คุณปู๋ (昆布), หังไป่สว (杭白芍), เจ้าเจียวซือ (皂角刺), ลู่ลู่ทง (路路通), สือเจี้ยนชวน (石见穿), หงฮวา (红花), ถาวเหริน (桃仁) กลุ่มที่สอง รับประทานยาซานเปิ่นหย่างอัน (三苯氧胺) ทั้งสองกลุ่มรับประทานยาวันละ 3 ครั้ง ติดต่อกันเป็นเวลา 2 เดือนจึงเก็บผลการรักษา โดยมีเกณฑ์การวัดผลจากการทำอัลตราซาวด์ ผลการรักษา พบว่า กลุ่มแรก ผู้ป่วยจำนวน 33 ราย หายจากโรค 5 ราย เห็นผลอย่างชัดเจน และ 3 ราย เห็นผลปานกลาง ประสิทธิภาพของการรักษาหายขาดจากโรคคิดเป็นร้อยละ 76.74 กลุ่มที่สอง ผู้ป่วยจำนวน 26 ราย หายจากโรค 8 ราย เห็นผลอย่างชัดเจน และ 5 ราย เห็นผลปานกลาง ประสิทธิภาพของการรักษาหายขาดจากโรค คิดเป็นร้อยละ 60.47 ผลการรักษาให้หายขาดจากโรคของทั้งสองกลุ่มมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$

ฝางจื้อกว๋อ (房志国)⁽⁷⁾ ใช้ตำรับยาฉวยหูชูกานชาน (柴胡疏肝散加减) ในการรักษาผู้ป่วยจำนวน 70 ราย โดยรับประทานยาวันละ 2 ครั้ง ต่อเนื่องกัน 3 คอร์สการรักษา (1 คอร์สการรักษา 6 วัน) แล้วทำการวัดผล พบว่า ผู้ป่วยหายขาดจากโรค 17 ราย คิดเป็นร้อยละ 24.28 ผู้ป่วยเห็นผลการรักษาอย่างชัดเจน 27 ราย คิดเป็นร้อยละ 38.57 ผู้ป่วยเห็นผลการรักษา 24 ราย คิดเป็นร้อยละ 29 ไม่เห็นผลการรักษา 2 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.86 ประสิทธิภาพการรักษาทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 97.14 ผลก่อนหลังการรักษา มีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$

หลิวเจียงผิง (刘向萍)⁽⁸⁾ ใช้ตำรับเชียวเหยาโหลวเป้ยชาน (逍遥萎贝散) ซึ่งเกิดจากการรวมสองตำรับยาตามคัมภีร์โบราณ คือ เชียวเหยาชาน (逍遥散) และโหลวเป้ยชาน (萎贝散) จากคัมภีร์《和剂局方》และ《医宗金鉴》⁽⁹⁾ ซึ่งระบุไว้ว่า เป็นตำรับที่ใช้ในการรักษาซิสต์เต้านมหรือมะเร็งเต้านมระยะแรก โดยแบ่งผู้ป่วยออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกรับประทานยาสมุนไพรจีน อีกกลุ่มรับประทานฮอร์โมนหญิงถึง (黄体酮) หลังการรักษาต่อเนื่อง 20 วัน พบว่า ผู้ป่วยในกลุ่มรับประทานยาสมุนไพรจีน มีประสิทธิภาพของการรักษาทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 83.3 และกลุ่มรับประทานฮอร์โมน มีประสิทธิภาพของการรักษาทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 50 หลังเปรียบเทียบผลการรักษาของ 2 กลุ่ม พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.01$

เล่าไห่ (赖海)⁽¹⁰⁾ ทำการศึกษาผู้ป่วยจำนวน 60 ราย โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกรับประทานยาสมุนไพรจีนตำรับเอ้อเซียน (二仙汤加味) อีกกลุ่ม รับประทานวิตามินอีร่วมกับฮอร์โมน หลังการรักษา 3 เดือน พบว่า กลุ่มแรกผู้ป่วยหายขาดจากโรคจำนวน 26 ราย ประสิทธิภาพการรักษาทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 96.7 และกลุ่มที่สองผู้ป่วยหายขาดจากโรคจำนวน 17 ราย ประสิทธิภาพการรักษาทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 70 ผลการรักษาของ 2 กลุ่ม พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.01$

จางซินเจีย (张新桂)⁽¹¹⁾ ทำการคัดกรองผู้ป่วยซิสต์เต้านมจำนวน 112 ราย โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกรับประทานยาสมุนไพรจีนตำรับหู่จีเป็นฟาง (乳癖基本方) รับประทานยาวันละ 2 ครั้ง อีกกลุ่มรับประทานวิตามินอี 50 มิลลิกรัม ร่วมกับโพแทสเซียม ไอโอไดด์ (potassium iodide) 5 มิลลิกรัม หลังการรักษา 2 เดือน พบว่า กลุ่มแรกหายขาดจากโรคคิดเป็นร้อยละ 10 เห็นผลการรักษาอย่างชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 29 เห็นผลการรักษาปานกลางคิดเป็นร้อยละ 11 ไม่เห็นผลการรักษาคิดเป็นร้อยละ 6 และกลุ่มที่สอง มีประสิทธิผลของการรักษาผู้ป่วยหายขาดจากโรคคิดเป็นร้อยละ 0.00 เห็นผลการรักษาอย่างชัดเจนคิดเป็นร้อยละ 2 เห็นผลการรักษาปานกลางคิดเป็นร้อยละ 8 และไม่เห็นผลการรักษาคิดเป็นร้อยละ 46 เมื่อเปรียบเทียบผลการรักษาของ 2 กลุ่ม พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$

หลิงชาวหง (凌晓红)⁽¹²⁾ แบ่งกลุ่มผู้ป่วยซิสต์เต้านมจำนวน 40 ราย ออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกใช้ยาสมุนไพรจีนในการรักษา โดยพิกัดโรคเส้นลมปราณตับอุดกั้นเสมหะลิ่มเลือดคั่งค้าง ใช้ตำรับเซียวเหยาไหลวเป๋ยซ่าน (逍遥萎贝散加减) ส่วนพิกัดโรคเส้นลมปราณชงและเร็นไม่สมดุล ใช้ตำรับเอ้อเซียนและซือฉวนต้าปู้ทัง (二仙汤合十全大补汤加减) กลุ่มที่สอง รักษาโดยจ่ายยาแคปซูลหู่จีเซียวเจียวหนิง (乳癖消胶囊) หลังทำการรักษาต่อเนื่อง 3 เดือนจึงวัดผลการรักษา กลุ่มแรกมีประสิทธิผลการรักษาทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 90 กลุ่มสองมีประสิทธิผลการรักษาทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 66.7 โดยผลการรักษาเปรียบเทียบของสองกลุ่มมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$

ฉือซูหรง (史淑荣)⁽¹³⁾ แบ่งผู้ป่วยจำนวน 260 ราย โดยจ่ายยาสมุนไพรจีนตามพิกัดโรค ดังนี้ พิกัดโรคพลังติดขัด ใช้ตำรับเซียวเหยาซ่าน (逍遥散) พิกัดโรคลิ่มเลือดคั่งค้าง ใช้ตำรับเสวฝูจู่ยู่วู (血府逐瘀汤) และพิกัดโรคเสมหะอุดกั้น ใช้ตำรับหยางเหอ (阳和汤) หลังทำการรักษา 3 เดือน พบว่า ผู้ป่วยหายขาดจากโรคจำนวน 192 ราย ประสิทธิผลของการรักษาคิดเป็นร้อยละ 73.8 ผลก่อนและหลังการรักษามีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.01$

หลิวหวานฮวา (刘婉华)⁽¹⁴⁾ รวบรวมผู้ป่วยจำนวน 300 ราย โดยจ่ายยาตามพิกัดโรค ดังนี้ พิกัดโรคพลังติดขัด ใช้ยาสมุนไพรจีน ได้แก่ ฉายหู่ (柴胡), ไป่สาว (白芍), ดังกู่ (当归), ผู่หลิง (茯苓), ไป่จู่ (白术), ปั่นเซี่ย (半夏), เฉินผิ (陈皮), เซียนหลิงผิ (仙灵脾) พิกัดโรคเส้นลมปราณชงและเร็นไม่สมดุล ใช้ยาสมุนไพรจีน ได้แก่ สู้ตี้ (熟地), ปาจี้เทียน (巴戟天), หูซือจี (冤丝子), เซียนหลิงผิ (仙灵脾), ลู่เจียวซวง (鹿角霜), ดังกู่ (当归), ขวนซง (川芎), ไป่สาว (白芍) และ พิกัดโรคลิ่มเลือดคั่งค้าง ใช้ยาสมุนไพรจีน ได้แก่ ดังกู่ (当归), ไป่สาว (白芍), ตันเฉิน (丹参), สัวอู (首乌), ซานยา (山药), โกวฉีจี (枸杞子), นวี่เจิ้นจี (女贞子) และหวางฉี (黄芪) หลังการรักษา พบว่า มีผู้ป่วยหายขาดจากโรคทั้งสิ้นจำนวน 219 ราย ประสิทธิผลในการรักษาผู้ป่วยทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 98 ผลก่อนหลังการรักษามีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$

หลิวเจียซิน (刘佳鑫)⁽¹⁵⁾ ใช้ตำรับเซียวเหยาซ่าน (逍遥散) ในการรักษาผู้ป่วยซีสต์เต้านม ทั้งสิ้น 64 ราย ประกอบด้วยยา ฉายหู (柴胡), เซียงฟู (香附), ตังกุย (当归), ซื่อสาว (赤芍), ไป่จู (白术), เฉินผิ (陈皮), จื่อเซี่ยว (枳壳), หยุนหลิง (云苓), เซียคุฉ่าว (夏枯草), จู่วิ้ว (橘络), จิงผิ (青皮) และจ้าวซือ (皂刺) โดยรับประทานยาติดต่อกันเป็นระยะเวลา 6 เดือน หลังการรักษา พบว่า มีประสิทธิผลในการรักษาผู้ป่วยคิดเป็นร้อยละ 93.75 ผลก่อนและหลังการรักษามี นัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$

เวินยู่เจียน (温裕健)⁽¹⁶⁾ ทำการรักษาผู้ป่วยซีสต์เต้านมจำนวน 120 ราย โดยแบ่งผู้ป่วยออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกใช้ยาสมุนไพรจีนรักษา ใช้ตัวยา คือ ฉายหู (柴胡) 12 กรัม, ลู่เจียวซวง (鹿角霜) และ เผาซานเจีย (炮山甲) อย่างละ 9 กรัม, เจิงหมู่ลี่ (生牡蛎), เทียนหูสั่ว (延胡索), เจิงไม่หย่า (生麦芽) และฝูหลิง (茯苓) อย่างละ 30 กรัม, เจ้อเป้ยหมู่ (浙贝母), ยวูจิน (郁金) และหวังปู้ หลิวสิง (王不留行) อย่างละ 15 กรัม และ จื่อกานฉ่าว (炙甘草) 10 กรัม กลุ่มที่สอง ใช้ยาแคปซูล หลูซุ่นปัวหลัวตันไปเหมยเจียวหนั่ง (芦笋菠萝蛋白酶胶囊) ในการรักษา ทั้งสองกลุ่มรับประทานยา ติดต่อกันเป็นเวลา 2 เดือน หลังหยุดยา 3 เดือน มีการติดตามและวัดผลการรักษา พบว่า กลุ่มแรกมี ประสิทธิภาพการรักษาคิดเป็นร้อยละ 95 กลุ่มที่สองมีประสิทธิภาพการรักษาร้อยละ 81.7 สองกลุ่มเปรียบเทียบ ผลการรักษาพบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$

จากงานวิจัยเชิงสถิติของประเทศจีน พบว่า วิธีการซีสต์เต้านมที่มีประสิทธิผลชัดเจนที่สุด คือ การรับประทานยาสมุนไพรจีน เมื่อนำข้อมูลเชิงสถิติจากตำรับยาที่ใช้บ่อยในการรักษาโรคนี้ทั้งสิ้นจำนวน 237 ตำรับ มียาสมุนไพรจีน⁽¹⁷⁾ ทั้งสิ้น 139 ตัว มาทำการรวบรวมและเก็บข้อมูล พบว่า มียาสมุนไพรจีนที่ใช้ ซ้ำเกิน 30 ครั้งขึ้นไป ดังตารางต่อไปนี้

ฉายหู (柴胡)	ตังกุย (当归)	เซียงฟู (香附)	ไป่สาว (白芍)	ไต้เจ้า (海藻)	กานฉ่าว (甘草)
122 ครั้ง	108 ครั้ง	92 ครั้ง	87 ครั้ง	67 ครั้ง	64 ครั้ง
ซื่อสาว (赤芍)	ลู่เจียว (鹿角)	เซียคุฉ่าว (夏枯草)	ฝูหลิง (茯苓)	หมู่ลี่ (牡蛎)	ยวูจิน (郁金)
57 ครั้ง	57 ครั้ง	55 ครั้ง	53 ครั้ง	47 ครั้ง	45 ครั้ง
จิงผิ (青皮)	ไป่จู (白术)	ชนซานเจีย (穿山甲)	กวาโหลว (瓜蒌)	เอ่อจู (莪术)	คุนปู้ (昆布)
43 ครั้ง	40 ครั้ง	40 ครั้ง	39 ครั้ง	37 ครั้ง	36 ครั้ง
ตันเซิน (丹参)	จื่อเหอ (橘核)	เฉินผิ (陈皮)	หวังปู้หลิวสิง (王不留行)	จื่อเซียว (枳壳)	
34 ครั้ง	34 ครั้ง	33 ครั้ง	31 ครั้ง	31 ครั้ง	

จากตาราง จะเห็นได้ว่า ตำรายาสำคัญที่สุดในการรักษาซีสต์เต้านม 3 อันดับแรก ได้แก่ ฉายหู่ (柴胡), ตังกู่ (当归), และเซียงฟู่ (香附) โดยมีสถิติการนำมาใช้เข้าตำรับบ่อยที่สุดซึ่งสอดคล้องกับสาเหตุการเกิดโรคตามหลักการแพทย์แผนจีน และหลักการรักษาโรคสำคัญ 4 อย่าง คือ เติบพลั่ง ขับเคลื่อนเลือด สลายเสมหะและบำรุงส่วนที่ขาด

จากการรวบรวมข้อมูลงานวิจัยข้างต้นทั้งหมด พบว่า พิกัดโรคของซีสต์เต้านมที่พบบ่อยที่สุดสองอันดับ คือ พิกัดโรคเส้นลมปราณตับอุดกั้น และพิกัดโรคเส้นลมปราณชงและเร็นไม่สมดุล เนื่องจากสภาวะสังคมในปัจจุบันที่เร่งรีบ มีการแข่งขันสูง ทำให้เกิดภาวะเครียดจากการทำงานหรือการใช้ชีวิตประจำวัน ส่งผลให้การขับเคลื่อนพลังในร่างกายไม่ดี นานวันจึงสะสมอุดกั้นอยู่ที่เส้นลมปราณตับ ส่วนพิกัดเส้นลมปราณชงและเร็นไม่สมดุล สืบเนื่องมาจากสภาพร่างกายที่อ่อนแอหรือเหนื่อยล้าจากการทำงานพักผ่อนหรือได้รับสารอาหารที่จำเป็นไม่เพียงพอ ส่งผลให้พลังและเลือดเดินไม่สะดวก การหมุนเวียนเปลี่ยนถ่ายของพลังและเลือดไม่เพียงพอ เส้นลมปราณจึงขาดการหล่อเลี้ยงที่สมดุลเป็นสาเหตุให้เกิดโรคซีสต์เต้านม โดยตำรายาสมุนไพรจีนหลักที่ใช้ในการรักษาทั้งสองพิกัดโรค 3 อันดับแรก ได้แก่

ฉายหู่ (柴胡) เป็นตำรายาสมุนไพรจีนพื้นฐานที่ใช้ในการขับเคลื่อนพลังที่ติดขัดของเส้นลมปราณตับ เนื่องจาก ฉายหู่เข้าสู่เส้นลมปราณตับและถุงน้ำดี ซึ่งทั้งสองเส้นลมปราณล้วนวิ่งผ่านบริเวณทรวงอกของร่างกาย และจากงานวิจัยของเย่ตัน 叶丹⁽¹⁸⁾ พบว่า หนูทดลองที่สังกัดอยู่ในกลุ่มเส้นลมปราณตับอุดกั้นนั้น มีระดับฮอร์โมนโพรแลคติน (prolactin) ในกระแสเลือดที่สูงขึ้น ซึ่งฮอร์โมนนี้จะส่งผลโดยตรงต่อเนื้อเยื่อบริเวณเต้านมและต่อมน้ำนม การที่ฮอร์โมนโพรแลคติน สูงมีความเกี่ยวพันถึงความเสี่ยงในการเกิดซีสต์เต้านมและการพัฒนาไปเป็นมะเร็งเต้านมได้ จากการทดลอง ยังพบว่า ฉายหู่สามารถลดระดับฮอร์โมนโพรแลคติน ในกระแสเลือดของหนูได้ จึงสามารถลดโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคซีสต์เต้านมหรือการพัฒนาต่อของโรคได้ด้วยเช่นกัน

ตังกู่ (当归) เป็นตำรายาที่สำคัญในการรักษาโรคทางสูตินารี ใช้บ่อยในการรักษาพิกัดโรคเส้นลมปราณชงและเร็นไม่สมดุล เนื่องจากตังกู๋มีสรรพคุณทางเภสัชวิทยา⁽¹⁹⁾ คือ บำรุงเลือด ขับเคลื่อนพลังและเลือดให้ไหลเวียนคล่อง ช่วยรักษาซีสต์ในมดลูกและรังไข่ มีฤทธิ์ในการกระตุ้นและระงับการทำงานของมดลูกไม่ว่าในคนหรือสัตว์ โดยเส้นลมปราณชงและเร็น ถ้าวิ่งผ่านช่วงล่างของร่างกายจะสัมพันธ์กับมดลูก ถ้าวิ่งผ่านช่วงบนของร่างกายจะสัมพันธ์กับทรวงอกและเต้านม ดังนั้น ตังกู่จึงสามารถช่วยกระตุ้นการไหลเวียนเลือด และปรับการเดินพลังและเลือดบริเวณทรวงอกให้มีความสมบูรณ์สอดคล้องประสานกันมากยิ่งขึ้น

เซียงฟู่ (香附) เข้าเส้นลมปราณตับ ม้าม จึงมีสรรพคุณหลักในการขับเคลื่อนพลังที่ติดขัดของเส้นลมปราณตับ ทั้งยังสามารถระบายส่วนที่ติดขัดและระงับอาการปวดบริเวณทรวงอกได้ดี นอกจากนี้ยังสามารถช่วยปรับความสมดุลของเส้นลมปราณชงและเร็น อีกทั้งช่วยในการปรับประจำเดือนได้อีกด้วย

บทสรุป

บทความนี้ได้รวบรวมและแสดงศักยภาพของยาสมุนไพรจีนที่มีผลต่อการรักษาโรคซีสต์เต้านม โดยพบว่า ซีสต์เต้านมสังกัดอยู่ในขอบเขตหู่ผี (浮腫) ของศาสตร์การแพทย์แผนจีน ซึ่งสาเหตุพื้นฐานเกิดจากพลังของเส้นลมปราณดับติดขัด ความไม่สมดุลของเส้นลมปราณชงและเร็น เมื่อการเดินของพลังและเลือดไม่สะดวก สุดท้ายทำให้พลังติดขัด เลือดคั่ง และเสมหะคั่งค้างรวมตัวกันจนเกิดโรค⁽²⁰⁾ หลักการรักษาโรคพื้นฐาน คือ ผ่อนคลายเส้นลมปราณดับ ปรับบำรุงสมดุลเส้นลมปราณชงและเร็น สลายเสมหะ กระตุ้นการไหลเวียนเลือด ตัวยาสมุนไพรจีน 3 อันดับแรกที่สำคัญในการรักษาโรค ได้แก่ ฉายหู (柴胡), ตังกุย (当归) และเชียงฟู (香附) ยาสมุนไพรจีนทั้ง 3 ตัว ล้วนมีสรรพคุณที่เป็นประโยชน์ต่อการรักษาโรคซีสต์เต้านมเป็นอย่างยิ่ง ควรได้รับการพัฒนาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการรักษาโรคซีสต์เต้านมในประเทศไทยต่อไป เนื่องจากการใช้ยาสมุนไพรจีนรักษาโรค คือ วิถีทางธรรมชาติบำบัด ไม่มีผลข้างเคียงที่จะเกิดจากการใช้ยาสังเคราะห์ทางเคมี และสามารถรักษาให้หายขาดหรือชะลอการพัฒนาดังโรคตั้งแต่ในขั้นปฐมภูมิได้ เนื่องจากการรักษาตามศาสตร์แพทย์แผนปัจจุบันเน้นการรักษาด้วยการผ่าตัด ซึ่งในผู้ป่วยสูงอายุอาจต้องใช้ระยะเวลาฟื้นตัวจากแผลผ่าตัดเป็นเวลานาน ทั้งนี้ อาจมีการส่งเสริมการนำยาสมุนไพรจีนไปใช้ร่วมกับการรักษาในศาสตร์แพทย์แผนปัจจุบัน เนื่องจากยาสมุนไพรจีนสามารถชะลอ หรือบรรเทาอาการปวดจากแผลผ่าตัด กระตุ้นการไหลเวียนเลือดช่วยให้แผลผ่าตัดสมานตัวไวขึ้น ทั้งยังช่วยฟื้นฟูและเสริมภูมิคุ้มกันของร่างกายได้อีกด้วย สำหรับตัวยาสมุนไพรจีนอื่นๆ อีกหลายชนิด จากข้อมูลในบทความข้างต้นพบว่า ยาสมุนไพรจีนเหล่านี้มีความน่าสนใจต่อการนำมาศึกษาเพื่อการรักษาโรคซีสต์เต้านมได้เช่นกัน และควรศึกษาฤทธิ์ต่อการป้องกันและการเกิดซ้ำของโรค นอกจากนี้ การค้นหาตัวยาสมุนไพรอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นยาสมุนไพรจีนหรือยาสมุนไพรไทยเพิ่มเติมก็มีความสำคัญด้วยเช่นกัน เนื่องจากจะช่วยเพิ่มทางเลือกของการรักษาโรคซีสต์เต้านมจากสมุนไพรต่าง ๆ ให้มากขึ้น ทั้งนี้ การรักษาจะเกิดประสิทธิผลสูงสุดเมื่อผู้ป่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมประจำวันร่วมด้วย เช่น การรับประทานอาหารที่มีรสอ่อน รับประทานอาหารพืชผักผลไม้ที่มีวิตามินมาก โดยเฉพาะอาหารที่อุดมไปด้วยไอโอดีน หลีกเลี่ยงอาหารชนิดทอด อาหารที่มีไขมันสูง และหลีกเลี่ยงการสูบบุหรี่หรือดื่มเหล้า สุดท้าย คือ การปรับสมดุลทางด้านอารมณ์ รักษาสุขภาพจิตให้แจ่มใสอยู่เสมอ มองโลกในแง่ดี พักผ่อนให้เพียงพอเพื่อความสะดวกของระบบฮอร์โมนพื้นฐานในร่างกาย จะสามารถหลีกเลี่ยงหรือลดการกระตุ้นการเกิดและการพัฒนาของซีสต์เต้านมได้⁽²¹⁾

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการติดตามผลการรักษาของผู้ป่วยในระยะยาวหลังการรับประทานยาสมุนไพรจีน และหลังเลิกรับประทานยาสมุนไพรจีน ควรมีส่งเสริมการเก็บข้อมูลการใช้ยาสมุนไพรจีนเพื่อรักษาซีสต์เต้านมในประเทศไทย หรือมีการส่งเสริมการนำไปใช้ร่วมกับการรักษาทางแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อนำมาเผยแพร่และใช้เป็นทางเลือกในการรักษาโรคอีกแขนงหนึ่งให้กับผู้ป่วยในอนาคต และสามารถนำไปเป็นแนวทางในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรรักษาโรคในโรงพยาบาลของภาครัฐต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. Courtillot C, Plu-Bureau G, Binart N. Breast. Benign, J. diseases, Gland. Mammary. Neoplasia. Biol 2005
2. Hughes LE, Mansel RE, Webster DJ. Surgical and clinical pathology of breast diseases lancet, Journal of breast cysts. 1987
3. 李日庆, 何清湖. 中医外科学[M].中国中医药出版社出版. 2016,(2):112-3.
4. 周莉娜. 乳腺增生的中医药治疗进展[J]. 中医药导报. 2010;16(11):112-4.
5. 沈洪志, 易维真. 乳腺增生病中医证候与彩色多普勒超声诊断的相关性研究 [J].大家健康(学版). 2016;10(09):208-9.
6. 邱幼冬, 黄祥武, 常曦东, 等. 辨证治疗乳腺增生症43例临床观察[J]. 湖北中医杂志. 2010;32(10):46.
7. 房志国. 用柴胡疏肝散加减治疗乳腺增生病的体会[J].求医问药. 2013;11(7):149-50.
8. 刘向萍. 逍遥萎贝散加减治疗乳腺增生30例分析[J].中国药物与临床. 2012;12(7):956-7.
9. 贾颖, 李丽, 赵尚华. 赵尚华应用逍遥萎贝散治疗乳腺增生经验[J]. 世界中西医结合杂志. 2010;5(1):10-2.
10. 赖海, 燕宋羲, 杜鹃. 二仙汤加味治疗乳腺增生临床疗效观察[J]. 山东中医杂志. 2014;33(4):280-1.
11. 张新桂. 中医治疗乳腺增生56例疗效观察[J].中国卫生标准管理. 2016;7(12):131-2.
12. 凌晓红. 中医辨证治疗乳腺增生病20例临床观察[J].江苏中医药. 2013;45:44-5.
13. 史淑荣. 中医辨证治疗乳腺增生260例疗效观察[J].内蒙古中医药. 2007;26:8-9.
14. 刘婉华. 辨证治疗乳腺增生300例[J].亚太传统医药. 2013;9:83-4.

15. 刘佳鑫, 龚敏, 潘兆兰等. 消散汤治疗肝郁气滞型乳腺增生32例[J]. 江西中医药. 2013;44:34-5.
16. 温裕健, 李国锋. 中药治疗乳腺增生病60例观察[J]. 实用中医药志. 2015;31(05):379-80.
17. 杨慧霞. 乳癖证治的古今文献研究[D]. 成都中医药大学. 2010. 21:18-19.
18. 叶丹. 柴胡疏肝散合甘麦大枣汤加减治疗肝郁气滞型乳腺增生症的效果评价[J]. 中医临床研究, 2017;9(32):97-99.
19. วิทยา บุญวรพัฒน์. หนังสือสารานุกรมสมุนไพรไทยจีนที่ใช้อยู่ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สมาคมศาสตร์การแพทย์แผนจีนในประเทศไทย, 2554
20. 樱峰, 段永亮. 乳脉增生症的中医外治法近况[J]. 新疆中医药. 2011;29(4):104-7
21. 范翠玉, 吕媛. 乳脉增生20例治疗体会[J]. 四川中医. 2009;27(2):94-5.